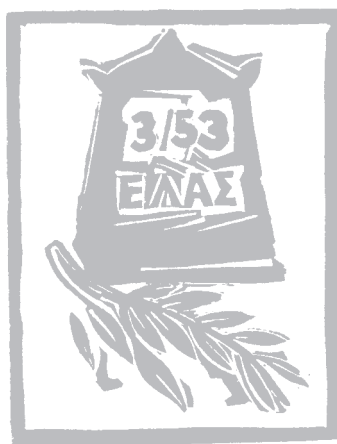

Ανδρέας Ι. Τσιάτας

Αναμνήσεις από την Αντίσταση 1941-1944

Γρεβενά - Βόιο - Βέρμιο

Εισαγωγή: Νίκος Χ. Καλογερόπουλος
Επιμέλεια κειμένου: Ειρήνη Τσιάτα-Τακαλιού

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

Κάθε γνήσιο αντίτυπο υπογράφεται από τον συγγραφέα

ISBN 978-960-456-160-5

© Copyright: Ανδρέας Ι. Τσιάτας, Εκδόσεις Ζήτη, Μάιος 2009, Θεσσαλονίκη

Εξώφυλλο: χαρακτηριστικό του Ξενή Σαχίνη, καθηγήτη της Σχολής Καλών Τεχνών Θεσσαλονίκης.

Οι περισσότερες φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο του Ανδρέα Τσιάτα.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

www.ziti.gr

**Φωτοστοιχειοθεσία
Εκτύπωση
Βιβλιοδεσία**

Βιβλιοπωλείο

Π. ΖΗΤΗ & ΣΙΑ ΟΕ

18ο χλμ Θεσ/νίκης-Περαίας

Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19

Τηλ.: 2392.072.222 - Fax: 2392.072.229

e-mail: info@ziti.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

Αρμενοπούλου 27 • 546 35 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310.203.720, Fax 2310.211.305

e-mail: sales@ziti.gr

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Πολλά βιβλία γράφτηκαν σχετικά με την Κατοχή και την Αντίσταση στην περιοχή Γρεβενών και Βοΐου. Θεώρησα κι εγώ σκόπιμο να γράψω τη δική μου ιστορία, να καταθέσω τη δική μου μαρτυρία για τα γεγονότα εκείνης της εποχής, όπως ο ίδιος τα είδα και τα έζησα, καθότι συμμετείχα στον αγώνα από το 1941 μέχρι την ημέρα του αφοπλισμού του ΕΛΑΣ. Είναι τιμή μου το ότι συμμετείχα στην Εθνική Αντίσταση και αγωνίστηκα για την πατρίδα μου την Ελλάδα.

Αποφάσισα να γράψω μετά από παρακίνηση πολλών φίλων και συναγωνιστών αλλά και την επιμονή και την πίεση των παιδιών μου. Χρόνια πριν είχα αρχίσει να κρατώ σημειώσεις, να γράφω ό,τι θυμόμουν από την περίοδο 1941-1945. Από το 1990 και μετά, τους χειμώνες που έμενα στη Θεσσαλονίκη, άρχισα πιο συστηματικά να ανασύρω από τα βάθη της μνήμης πρόσωπα και γεγονότα και να τα καταγράφω στο χαρτί. Άλλωστε τα διαβάσματά μου ήταν σχετικά με την Εθνική Αντίσταση και αυτά φρέσκαραν τη μνήμη μου.

Για να γράψω αυτό το βιβλίο, θα είχα βοηθηθεί αρκετά, εάν είχα σήμερα το ημερολόγιο που κρατούσα καθημερινά από την αρχή του αγώνα μέχρι και το '44. Όταν βρισκόμουν στο Σέλι Βερμίου, το φθινόπωρο του '44, είχε φτάσει μια ομάδα Αμερικανών στρατιωτών που προερχόταν από τη Σερβία. Εκεί γνωρίστηκα με έναν Ελληνοαμερικανό στρατιώτη, δε θυμάμαι το όνομά του. Όπως μου είχε πει, ο πατέρας του καταγόταν από τον Πεντάλοφο ή το Βυθό Βοΐου. Αυτός με παρακάλεσε να του δώσω το ημερολόγιο, για να το στείλει στην Αμερική στη μάνα του. Λόγω της γνωριμίας και της εκτίμησής μου προς το πρόσωπό του τού το έδωσα κι έτσι στερήθηκα πολλά που καθημερινά έγραφα. Όσα γράφω στο βιβλίο είναι ό,τι κράτησε η μνήμη μου.

Αναφέρομαι στους αγώνες του λαού της Δυτικής Μακεδονίας που άντεξε στις πιέσεις του κατακτητή και συμπαραστάθηκε στο ΕΑΜ, στον ΕΛΑΣ και στην ΕΠΟΝ. Του αξίζει ένα μεγάλο «εύγε» για τους αγώνες του και τις θυσίες του. Υποστήριξε το κίνημα με αποφασιστικότητα και δύναμη και πιστεύω ακράδαντα ότι, εάν το κίνημα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΠΟΝ δεν είχε την υποστήριξη του λαού, δε θα υπήρχαν και αξιόλογες εξελίξεις.

Και ενώ η Εθνική Αντίσταση υπήρξε ένα από τα μεγαλουργήματα του Έθνους μας, μετά την απελευθέρωση της πατρίδας μας οι αγωνιστές διώχθηκαν, φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν και δολοφονήθηκαν. Η Εθνική Αντίσταση δεν τιμήθηκε. Τιμήθηκαν οι συνεργάτες των κατακτητών και η πατρίδα μας τους έδωσε προνόμια και συντάξεις.

Γράφω για τους πρωτοπόρους πατριώτες από τα Γρεβενά και τη γύρω περιοχή, που πρωτοστάτησαν στο ξεκίνημα του αγώνα στον τόπο μας και έβαλαν τα θεμέλια της οργάνωσης.

Γράφω για τους χιλιάδες νεκρούς του ΕΛΑΣ και του λαού μας, γι' αυτούς που είχαν πιστέψει σε μια πατρίδα ελεύθερη και δημοκρατική και σε μια κοινωνία δίκαιη στην οποία δε θα υπήρχε εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Γράφω για όλους τους συναγωνιστές μου που υπηρέτησαν στο 3/53 Τάγμα και για το διοικητή του, τον Σεραφείμ Καρασάββα, αγαπητό μου φίλο και συναγωνιστή, που πάντα οδηγούσε το τάγμα μας σε νικηφόρες μάχες, στο Βέρμιο, στο Σινιάτσικο, στην Πίνδο και αλλού, ώστε να ονομαστεί τάγμα γερμανοφάγων. Γράφω για τους συμπολεμιστές μου του 3/53 Ταγματός του ΕΛΑΣ που έπεσαν στα πεδία των μαχών για την απελευθέρωση της πατρίδας μας από τους κατακτητές.

Τέλος θέλω να αφιερώσω και λίγες γραμμές στην οικογένειά μου. Να ευχαριστήσω τη σύζυγό μου Αθηνά, που εξαιτίας μου υπέφερε κατά τα δύσκολα χρόνια μετά την απελευθέρωση, 1945-1951, και τα παιδιά μου Ειρήνη, Γεωργία και Νίκο, για τη συμπαράστασή τους.

Ανδρέας Ι. Τσιάτας

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Α. Νίκου Θώμα

Το βιβλίο του Ανδρέα Τσιάτα «Αναμνήσεις από την Αντίσταση, 1941-1944» φρονώ πως αποτελεί ένα ξεχωριστό ιστορικό ντοκουμέντο, γιατί είναι γραμμένο από πρώτο χέρι και είναι προσωπική βιωματική ιστορία.

Παρουσιάζει με γλαφυρό τρόπο τη στάση και τη συμπεριφορά των Ελλήνων πατριωτών έναντι του βάρβαρου κατακτητή και τη στάση και δράση των συνεργασθέντων με τον κατακτητή εθνοπροδοτών.

Εντύπωση προκαλεί η ισχυρή, μνήμη του. Θυμάται ονόματα και γεγονότα με λεπτομέρειες σαν να έγιναν χθες. Το βιβλίο είναι χρήσιμο και για τον μελετητή του μέλλοντος αλλά και για όποιον θέλει να γνωρίσει την αντιστασιακή δράση των Οργανώσεων ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΕΠΟΝ αλλά και της ομάδας «ΑΣΤΡΑΠΗ» που έδρασε στην περιοχή Γρεβενών-Βοΐου και όχι μόνον.

Θεωρώ αξιοπρόσεχτη την κριτική που ασκεί στις ηγεσίες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και Κ.Κ.Ε. για τις υπογραφές των συμφωνιών Λιβάνου, Καζέρτας και Βάρκιζας.

Ποιον άραγε ωφέλησαν οι συμφωνίες αυτές; Ο ίδιος ο Τσώρτσιλ, πρωθυπουργός τότε της Αγγλίας, είχε δηλώσει κάποτε: «Συνήθως χάνουν αυτοί που περιμένουν συνέπεια από τα μεγάλα έθνη».

Το βιβλίο διαβάζεται εύκολα και με άνεση γιατί είναι γραμμένο σε ύφος οδοιπορικού.

Το ξεφυλλίζεις διαβάζοντας το χωρίς ν' αντιληφθείς πότε έφτασε στο τέλος, γιατί σε απορροφά το αδιάπτωτο ενδιαφέρον του περιεχομένου του.

*Γρεβενά 13/2/2009
Νίκος Θώμας
Επίτιμος Γραφός
Αντιστασιακός*

Β. Στέργιου Βρέντζιου

Αγαπητέ Ανδρέα

Διάβασα το ιστορικό σου βιβλίο με αναφορά στην Εθνική Αντίσταση και σου εκφράζω θερμά συγχαρητήρια, διότι εξιστορείς με κάθε λεπτομέρεια και ακρίβεια όλα τα ιστορικά γεγονότα και δρώμενα, που αποδεικνύουν του ηρωισμό του λαού της Δυτικής Μακεδονίας και κυρίως του λαού του Νομού Γρεβενών, εναντίον των κατακτητών, Γερμανών και Ιταλών.

Πράγματι μέσα από το βιβλίο σου αναδεικνύεται ο λαός της Δυτικής Μακεδονίας πρωταγωνιστής της Αντίστασης κατά των κατακτητών για την Ελευθερία της Πατρίδας μας.

Αν και νέος στην ηλικία εντάχθηκε στην Εθνική Αντίσταση και πολέμησες με τόλμη τους κατακτητές σε διάφορα μέρη της πατρίδας μας, ώστε κατά τη γνώμη μου να θεωρείσαι μία από τις αξιόλογες μορφές της Εθνικής Αντίστασης για την ελευθερία της πατρίδας μας.

*Με ευγένεια
Αρενδίου
Στέργιος Βρέντζιος*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	13
ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΟΥ	23
Ο τόπος και οι άνθρωποι	23
Το αγωνιστικό παρελθόν του χωριού μου	26
Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ	30
Ο ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	33
Ξεσπάει ο πόλεμος	33
Τα βιώματά μου από τον πόλεμο	34
Η γυναίκα μου Αθηνά μιλάει για τον πόλεμο	37
Η γερμανική εισβολή	38
Η συνθηκολόγηση και η οπισθοχώρηση	39
ΚΑΤΟΧΗ - ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	41
Η ιταλική κατοχή στην επαρχία Γρεβενών	41
Το ξεκίνημα της Αντίστασης στα Γρεβενά και στο Βόιο	43
Οι Ιταλοί στα χωριά των Γρεβενών για τη συγκέντρωση όπλων	46
Ένα επεισόδιο στο χωριό μου	48
Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ)	48
ΟΙ ΑΝΤΑΡΤΟΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥΣ	51
Η πρώτη αντάρτικη ομάδα	51
Ο αφοπλισμός της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Πολυνερίου	52
Ξεκινάει επίσημα ο αγώνας	54
Η σύνθεση της ανταρτοομάδας Γρεβενών	56
Η σύνθεση της ανταρτοομάδας Βοΐου	57
Η ανταρτοομάδα Γρεβενών σε περιοδεία	58
Ο αφοπλισμός της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Σιάτιστας	59

Περιοδεία στα Βέντζια και στα Χάσια	60
Η καθημερινή ζωή του αντάρτη	63
ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΤΑΛΟΥΣ	66
Η μάχη του Σνίχοβου	66
Η μάχη της Μερίτσας και η διάλυση της Καραμπινιερίας στη Βωβούσα	69
ΟΙ ΑΝΤΑΡΤΟΟΜΑΔΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΝΙΧΟΒΟΥ	71
Η ομάδα <i>Αστραπή</i> σε περιοδεία	72
Διάλυση Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Νεαπόλεως και Σταθμού Χωροφυλακής Τσοτυλίου	74
Η σύνθεση της ομάδας <i>Αστραπή</i>	77
Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΦΑΡΔΥΚΑΜΠΟΥ	79
Η μάχη της Βίγλας, 4 Μάρτη	79
Οι κινήσεις των αντιπάλων	80
Στο Φαρδύκαμπο σε θέση μάχης, 6 Μάρτη	80
Η πρωινή επίθεση	82
Η απογευματινή επίθεση	83
Η αιχμαλωσία του ιταλικού τάγματος	83
ΜΕΤΑ ΤΟ ΦΑΡΔΥΚΑΜΠΟ	86
Αναδιοργάνωση των ανταρτοομάδων σε αρχηγεία και υπαρχηγεία	86
Η ιταλική Μεραρχία Πινερόλο στη Δυτική Μακεδονία	87
Συγκρούσεις των Ιταλών με τμήματα του Αρχηγείου Γρεβενών	88
Η μάχη της Νεάπολης	89
Στον Πεντάλοφο	92
ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ – ΜΑΪΟΥ – ΙΟΥΝΙΟΥ 1943	94
Τα γεγονότα του Αυγερινού, 8-4-1943	94
Ανταρσία και στο Αρχηγείο Καστοριάς	97
Η μάχη στο Νεστόριο	98
Ο ΕΛΑΣ χτυπά τους κομιτατζήδες στα Λακκώματα Καστοριάς	98
Μια συνάντηση Ελλήνων, Σέρβων και Αλβανών παρτιζάνων	100
Ανταρτοδικείο στη Μπουχωρίνα	100
Ο Φίλος Γ	101
Η αποστολή στελεχών του ΜΓ του ΚΚΕ στη Δυτική Μακεδονία	102

Η μεγάλη σύμπτυξη του ΕΛΑΣ	103
Συνδιάσκεψη στο Τσοτύλι	104
Συνδιάσκεψη του ΕΛΑΣ στη Μπουχωρίνα	106
Ανασυγκρότηση του ΕΛΑΣ σε τακτικό στρατό	106
ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΤΟΥΛΙ	109
Η φοίτηση στη Σχολή	109
Η συνθηκολόγηση των Ιταλών με τους Συμμάχους	112
Η τελετή της ορκωμοσίας	113
Επιστροφή στο Βόϊο	114
Η μάχη στη Μόρφη Βοΐου	115
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ 3/53 ΤΑΓΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΒΕΡΜΙΟ	117
Μετάβαση στο Βέρμιο	117
Τα γεγονότα στο χωριό Λιβερά	118
Το 3/53 Τάγμα στην έδρα του Αποσπάσματος Βερμίου	119
ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	
ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΣΤΟ ΒΕΡΜΙΟ	121
Η σύγκρουση στο Κάτω Γραμματικό	121
Η σύμπτυξη του 3/53 Τάγματος στο Πάικο	123
ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ	
ΣΤΟ ΣΙΝΙΑΤΣΙΚΟ	125
Από το Βέρμιο ως το Σισάνι	125
Το πέρασμα του ποταμού Αλιάκμονα	126
Απολογισμός αίματος	131
Η μάχη στη γέφυρα Νεαπόλεως	133
ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ	
ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	135
Στόχος των Γερμανών η 9 ^η Μεραρχία	135
Η δράση του λόχου μου	136
Παντού καμένα χωριά	141
Έρχονται οι Γερμανοί!	143
Οι απώλειες	146

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΟ ΒΕΡΜΙΟ	147
Με τους Άγγλους	147
Οι Λόχοι 9 ^{ος} και 10 ^{ος} του 3/53 Τάγματος στο Βέρμιο	148
Τμήματα του Αποσπάσματος Βερμίου μπαίνουν στη Νάουσα	150
Ο 10 ^{ος} Λόχος με τμήματα του 16 ^{ου} Συντάγματος στα Γιαννιτσά	151
Ο 10 ^{ος} Λόχος στη Βέροια. Επιστροφή στην Κοζάνη	152
Η δράση του 3/53 Τάγματος (ανακεφαλαιωτικά)	154
Τα γεγονότα του Βαθύλακκου	155
Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ	159
Η μετάβαση της 9 ^{ης} Μεραρχίας στην Ήπειρο	159
Μάχες για την κατάληψη υψώματος	161
Κατάληψη του χωριού Μάρμαρα	162
Γιάννενα - Θεσπρωτία - Γιάννενα	164
Πορεία προς το άγνωστο	165
Επιστροφή στην Κοζάνη περνώντας από το χωριό μου	166
Ο απολογισμός	167
Ο ΑΦΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΑΣ	168
Οι Συμφωνίες	168
Η παράδοση των όπλων	169
Απόψεις για τον αφοπλισμό	170
Ποια ήταν η δύναμη του ΕΛΑΣ	172
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ	176
Καταδιωκόμενοι	176
Συλλήψεις, βασανισμοί και φυλακίσεις	177
Στη Θεσσαλονίκη για να γλιτώσω	181
1946: Οι εκλογές, το δημοψήφισμα και η έναρξη του εμφυλίου πολέμου	186
Η επιστράτευσή μου	187
ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ	189
Στη Θεσσαλονίκη	189
Στο Τσοτύλι	191
Στις Κυδωνιές	192
Ο «φάκελος» με ακολουθεί	194
Η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης	195

ΕΠΙΜΕΤΡΟ	199
ΚΥΔΩΝΙΩΤΕΣ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΜΕΡΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ	199
ΚΥΔΩΝΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	201
ΟΝΟΜΑΤΑ ΓΡΕΒΕΝΙΩΤΩΝ ΚΑΙ ΒΟΪΩΤΩΝ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	204
ΚΥΔΩΝΙΕΣ, ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ	209
ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ	212

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΣΣ	Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο
ΓΣ	Γενικό Στρατηγείο
ΕΑ	Εθνική Αλληλεγγύη
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΛΑΝ	Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΕΠΟΝ	Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΕΣ	Εθνικός Στρατός
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΜΑΥ	Μονάδες Αμύνης Υπαίθρου
ΜΓ	Μακεδονικό Γραφείο
ΟΜΜ	Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας
ΠΑΟ	Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΠΟΑΕΑ	Πανελλήνια Οργάνωση Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης
ΤΤΤ	Ταχυδρομεία-Τηλεφωνεία-Τηλεγραμμεία
ΥΒΕ	Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος

Ευχαριστήρια

Ευχαριστούμε θερμά τους παρακάτω για την ευγενική παραχώρηση φωτογραφιών:

Μαρία Μπαρμπαλέξη, Ιωάννη Βέργο, Γεώργιο Παπαδόπουλο, Κωνσταντίνο Σλίκα, Ιωάννη Κουκουτσέλα, Στέργιο Βρέντζιο, Νίκο Θωμά, Βασίλη Παπαγιαννόπουλο, Τάκη Παπαγιαννόπουλο, Νίκη Χριστοπούλου, Στεργιανή Στάμου.

Οι χάρτες του βιβλίου είναι των εκδόσεων ROAD, τις οποίες ευχαριστούμε θερμά.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον Αντρέα Τσιάτα τον συνάντησα στο χωριό του, τις Κυδωνιές, στις 30 Σεπτεμβρίου 1995, λίγους μήνες μετά την κυκλοφορία του πρώτου βιβλίου αυτοβιογραφίας που επιμελήθηκα με φόντο τη δεκαετία του 1940 (Η Ζωή και η δράση του Βασίλη Νταϊλιάνη). Ο συγγραφέας του Απομνημονεύματος είναι συγχωριανός και συναγωνιστής του στην Εθνική Αντίσταση. Ο Α.Τ. μου είπε τότε: «Γράφω κι εγώ απομνημονεύματα. Θυμάμαι καλά και ξέρω να γράφω. Τα γραφόμενα του Νταϊλιάνη είναι σωστά. Ο Βασίλης ήταν ανέκαθεν μετριόφρων, γι' αυτό και δεν τα γράφει όλα, αφού παραλείπει να αναφερθεί στα βασανιστήρια λ.χ. που υπέστη ο ίδιος, όταν τον κρέμασαν ανάποδα πάνω σε αναμμένη φωτιά¹. Έχω τη γνώμη πως πρέπει να γραφτούν όλα τα γεγονότα με λεπτομέρειες και να αναφερθούν τα πρόσωπα που έδρασαν τότε στον τόπο μας. Να ξέρεις ότι έχουν γραφτεί και άλλα απομνημονεύματα που δεν δημοσιεύτηκαν ακόμα, όπως είναι από τον Φώτη Στούπα από τον Άγιο Κοσμά και από τον Μήτσο Κυρατζόπουλο (Φωτεινό) από το χωριό μου²».

Ο Τσιάτας και ο Νταϊλιάνης έχουν κοινή δράση κατά την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης. Με βάση το χωριό τους, κινήθηκαν στις ίδιες αλλά και σε διαφορετικές ομάδες στο χώρο της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας και της Ηπείρου ως κατώτερα και μεσαία στελέχη, καθώς υπήρξαν ανθυπολοχαγοί της Σχολής Αξιωματικών του ΕΛΑΣ, κοντά στους τοπικούς ηγέτες, όπως είναι οι Κυρατζόπουλος, Ρόσιος, Θεοχαρόπουλος, Γκανάτσιος, Ζυγούρας, Καρασάββας, οι οποίοι όμως –μεγαλύτεροι στην ηλικία από τον Α.Τ.– πολέμησαν στον ελληνοϊταλικό πόλεμο ως αξιωματικοί και οι περισσότεροι διέπρεψαν και στον εμφύλιο πόλεμο, ως διοικητές μεραρχιών. Έτσι υπάρχουν αρκετές διαφορές στην πορεία της επαγγελματικής και κομματικής ζωής και δράσης τους. Ο Α.Τ. ρίχτηκε από μικρός στη βιοπάλη, με ενασχόληση κυρίως στο χώρο των μαστόρων –όπως πολλοί συγχωριανοί του– χωρίς σπουδές, χωρίς συμμετοχή στον Β'

1. Στη Δικτατορία του Μεταξά

2. Από το Φ. Στούπα είχαμε μόνο καταγραφή προφορικών μαρτυριών αργότερα, ενώ τα απομνημονεύματα του Δ. Κυρατζόπουλου εκδόθηκαν πριν από μερικά χρόνια σχολιασμένα από τον ιστορικό Χρήστο Παπαδημητρίου.

Παγκόσμιο Πόλεμο και στον Εμφύλιο, αλλά ζώντας από κοντά τη βία της μετακατοχικής εποχής, όταν οι ξένες αλλά κυρίως οι ντόπιες δυνάμεις προετοιμάζαν, πριν ακόμα από την παράδοση των όπλων, το δρόμο για τον αλληλοσπαραγμό. Ακολουθεί τους εργάτες και αγρότες μέτοικους που μετατρέπονται σήμερα σε μικροαστούς στις μεγαλουπόλεις (κρατώντας ανοιχτό το δίπορτο: χωριό-πόλη). Το χρήμα δημιουργεί μια νέα αστική-μεγαλοαστική τάξη, την οποία στελεχώνουν με τη σειρά οι μαυραγορίτες της Κατοχής, οι ωφελημένοι από τον Εμφύλιο, οι εκλεκτοί της χούντας, οι αετονύχηδες της μεταπολίτευσης.

Στον πρόλογο αναφέρει τους λόγους για τους οποίους αποφασίζει να γράψει κι αυτός βιβλίο για τον κόσμο που ενίσχυσε τον ΕΛΑΣ, για τον ΕΛΑΣ που πρόβαλε αξιόλογη Αντίσταση απέναντι στους κατακτητές, για τους συμπολεμιστές του, για την οικογένειά του: τη γυναίκα του, τα παιδιά του.

Ο Α. Τσιάτας στηρίζεται στη μνήμη του, αλλά και στα διαβάσματά του. Και στο δικό του λόγο διακρίνει κανείς ιδεολογικές φορτίσεις και μονομέρειες. Όμως η αφήγησή του είναι λιτή και περιεκτική. Ο κύριος όγκος του κειμένου του αναφέρεται σε συγκεκριμένα γεγονότα, στα οποία ήταν παρών και η ματιά του εδώ είναι καθαρή για τον αναγνώστη και χρήσιμη για τον ερευνητή. Βέβαια, η αφήγησή του πέφτει εκεί που στηριζόμενος σε γραπτά άλλων επιχειρεί «να γράψει ιστορία» και μερικές φορές παραπέμπει σε συγκεκριμένα κείμενα, άλλοτε όχι. Τα γραφόμενα από τον Σπ. Ασδραχά ότι «η μαρτυρία της αυτοβιογραφίας είναι άκρως επιλεκτική, ακόμα πονηρή, κάποτε συστηματικά παραπλανητική» δεν ισχύουν για τον Α.Τ., καθώς αυτός αναφέρεται σε γεγονότα που έχουν περιγραφεί και από άλλους, συναγωνιστές του ή αυτόπτες μάρτυρες, και έτσι δεν είναι εύκολο να περιπέσει στις παραπάνω καταστάσεις.

Ο συγγραφέας μας μιλάει για το χωριό του με τους μαστόρους και τους αγωνιστές κατά των Τούρκων κατακτητών. Δεν παίρνει μέρος στον πόλεμο του '40, παρεμβάλλει όμως αφήγηση της γυναίκας του Αθηνάς για τα συμβάντα στο χωριό του. Μιλάει από πρώτο χέρι για τις πρώτες οργανώσεις της Αντίστασης στο Βόιο-Γρεβενά, για τη μύησή στο ΚΚΕ και για τη δράση της πρώτης αντάρτικης ομάδας: αφοπλισμός της χωροφυλακής Πολυνερίου, Σιάτιστας, περιοδείες στα Βέντζια και τα Χάσια. Περιγράφει τις ένοπλες συγκρούσεις με τους Ιταλούς στο Σνίχοβο, τη σπουδαία μάχη στο Φαρδύκαμπο. Μας μιλάει για την πρώτη εμφύλια σύρραξη στον Αυγερινό το 1943, για το Ανταρτοδικείο στη Βουχωρίνα και για τη συμπεριφορά του Φίλου Γ και τη ζημιά που έκανε στο κίνημα. Μας μεταφέρει στα Λακκώματα, στα Ίμερα, στο Νεστόριο δίνοντας έμφαση στις συνδιασκέψεις (στο Τσοτούλι, στη Βουχωρίνα) και στην ΙΧ Μεραρχία του ΕΛΑΣ. Εδώ οφείλουμε να τονίσουμε την αξία του βιβλίου, καθώς θα αποτελέσει χρήσιμο

αρχαιακό υλικό για τον εξοπλισμό του Μουσείου Σύγχρονης Τοπικής Ιστορίας στον Πεντάλοφο που ετοιμάζει η ΕΔΙΑ Μακεδονίας με την Κοινότητα Πεντάλοφου με επίκεντρο την ΙΧ Μεραρχία του ΕΛΑΣ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η λειτουργία της Σχολής Αξιωματικών του ΕΛΑΣ, η δράση του 3/53 Τάγματος στο Βέρμιο κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών στο Σινιάτσικο και γενικότερα στη Δυτική Μακεδονία, η δράση της ΙΧ Μεραρχίας στην Ήπειρο και αρκετά άλλα επιμέρους κεφάλαια. Ακολουθούν δύο σύντομα κεφάλαια: μετά την απελευθέρωση και η μετεμφυλιακή εποχή, τα οποία παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς συνδέουν, διαφωτίζοντάς τα, τα πιο αμφιλεγόμενα και επίμαχα σημεία της εθνικής –αλλά και της παγκόσμιας– ιστορίας, όπως είναι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και η Αντίσταση. Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος οδήγησε και στη Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974. Αξιομνημόνευτες είναι οι διώξεις, η επιστράτευση και αργότερα η αναγνώριση της Ε.Α., η συμμετοχή του στην ΠΟΑΕΑ.

Αλλά ας δούμε τρεις συγκεκριμένες περιγραφές για να διαπιστωθεί η αμεσότητα και η αξία της αφήγησης.

«...Μετά το χωριό Πυλωροί πήγαμε στην Κνίδη (Κοπρίβα). Εδώ συγκεντρώθηκαν οι κάτοικοι των γύρω χωριών και έγιναν οι σχετικές ομιλίες των αρχηγών. Ομιλητές ήταν ο Μήτσιος Τασιανόπουλος και ο Φίλος Γ. Η οργάνωση του χωριού κατάγγειλε κάποιον βοσκό ονόματι Τσακσάρα, η καταγωγή του από το Δέλνο Γρεβενών, που κατέληξε σ' αυτό το χωριό, για να συντηρήσει την οικογένειά του. Η κατηγορία που τον βάρυνε ήταν ότι είχε κλέψει πρόβατα. Τη δίκη διηύθυνε ο Φίλος Γ, ενώ το πλήθος φώναζε: «θάνατος στον Τσακσάρα»! Ο Φίλος Γ ζήτησε την ίδια ποινή μ' αυτή που ζητούσε ο κόσμος. Η ποινή ήταν πολύ αυστηρή, γι' αυτό έγινε σύσκεψη και ο Φίλος Γ υποχώρησε μπροστά στην αντίδραση των αρχηγών της ομάδας, Φωτεινού, Σκοτίδα και Τασιανόπουλου και έτσι μετρίασαν την ποινή με φάλαγγα...»

«...Αυτό που διαπίστωσα σ' αυτά τα χωριά ήταν η φιλοξενία των κατοίκων τους. Νύχτα μάς περίμεναν έξω από τα σπίτια με ψωμιά, με φαγητά. Τέτοια φιλοξενία και οργάνωση δεν είδα πουθενά αλλού. Τι να θαυμάσει κανείς σ' αυτόν τον υπέροχο λαό του κάμπου! Αψήφησαν τον κίνδυνο που διέτρεχαν από τους Γερμανούς και τους εθνοπροδότες που βρίσκονταν πολύ κοντά στα χωριά τους, διότι οι πουλικοί ήταν πολύ κοντά τους, στην Κρύα Βρύση. Η μεγάλη υποδοχή που μας έκαναν, ο αυθορμητισμός τους και η αγάπη τους για το Λαϊκό Στρατό του ΕΛΑΣ θα μείνει για πάντα στην καρδιά μας...»

«...Όλη την άλλη μέρα μείναμε στο δάσος. Οι Γερμανοί είχαν αποχωρήσει, είχαν αποσύρει και τα φυλάκια. Τη νύχτα ξαναδοκιμάζουμε. Περνάμε το δημόσιο δρόμο και πρωινές ώρες φτάνουμε στον Αλιάκμονα. Μέσα στο μισοσκόταδο είδαμε στο ποτάμι ένα μικρό φως το οποίο ερχόταν προς το μέρος μας. Φοβηθήκαμε και πιάσαμε θέσεις. Ύστερα από λίγο διακρίναμε έναν άνθρωπο καβάλα σε μουλάρι. Όταν πέρασε το ποτάμι, καταλάβαμε ποιος ήταν. Τον φωνάξαμε και ήρθε κοντά μας καπνίζοντας ένα τσιγάρο. Ήταν ο Αχιλλέας Λόλας, ημιονηγός του λόχου, από το χωριό Μέγαρο Γρεβενών. Κατάφερε να περάσει το ποτάμι με το μουλάρι του που κολυμπούσε. Μας είπε ότι είχε εντολή από τον καπετάνιο του τάγματος Δημητρώ να μεταφέρει αντάρτες στην ελεύθερη Ελλάδα με το μουλάρι του. Εμείς το αποκλείσαμε αυτό το μέσον και αποφασίσαμε να περάσουμε το ποτάμι νομίζοντας ότι το νερό είχε πέσει.

Μπαίνουμε στο ποτάμι, το νερό όμως πολύ. Όσο προχωράμε, το νερό ανεβαίνει και αρχίζει να μας παρασέρνει. Από κολύμπι όλοι ήμασταν άσχετοι. Όπως ήμασταν πιασμένοι χέρι χέρι μάς σήκωσε στον αέρα, μας πήρε τα άρβυλα, τις κιλότες και ό,τι είχαμε βγάλει από το σώμα μας. Εκείνη τη στιγμή, εάν δεν υπήρχε ένας αντάρτης ονόματι Νταγιάννης από την Τσαρίτσανη της Θεσσαλίας να μας καθοδηγήσει πώς να βαδίσουμε για την απέναντι όχθη, θα είχαμε πνιγεί όλοι. Εμείς είχαμε πιαστεί χέρι με χέρι και κλείναμε το νερό σαν τείχος με αποτέλεσμα να βρίσκει αντίσταση το νερό και να μας παρασέρνει. Με τον τρόπο που μας υπέδειξε, δηλαδή να πηγαίνουμε όλο λοξά στο ποτάμι και να κοιτάζουμε απέναντι, σωθήκαμε οι περισσότεροι. Πνίγηκαν όμως οχτώ με δέκα αντάρτες...»

Όπως οι περισσότεροι αγωνιστές-συγγραφείς, έτσι και ο Α. Τσιάτας τελειώνει τα απομνημονεύματά του με καταλόγους που περιλαμβάνουν τα ονόματα αυτών που συμμετείχαν στους αγώνες της εποχής. Μνημονεύω εδώ τους συνολικούς αριθμούς των ονομάτων για να καταδειχθεί η σχεδόν συνολική συμμετοχή στους αγώνες των ανδρών και γυναικών ενός μικρού χωριού και μιας περιοχής.

Συγκεκριμένα αναφέρει τους συγχωριανούς του Κυδωνιώτες που υπηρέτησαν στον ΕΛΑΣ, στην Εθν. Πολιτοφυλακή, στην ΕΠΟΝ. Υπηρέτησαν στον ΕΛΑΣ: 44, στην Εθν. Πολιτοφυλακή: 2, στα Συνεργεία: 1, στον Εφεδρικό ΕΛΑΣ: 37, Επονίτες: 28, Επονίτισσες: 42, στην Επιτροπή ΕΑΜ: 3, στην Επιτροπή Επονιτών: 3, στην Επιτροπή Επονιτισσών: 3, στην Εθν. Αλληλεγγύη: 3, στο Λαϊκό Δικαστήριο: 3, Νεκροί στον ΕΛΑΣ: 1, Τραυματίες: 4, Εκτε-

λέστηκαν από τους Γερμανούς: 4, Κρατήθηκαν όμηροι στο στρατόπεδο Παύλου Μελά: 2.

Μετά παρατίθενται οι πίνακες με τα ονόματα Γρεβενιωτών και Βοϊωτών που συμμετείχαν στην Αντίσταση: Αξιωματικοί και καπεταναίοι σε τμήματα του ΕΛΑΣ Γρεβενών - Βοΐου: 38, Αξιωματικοί του ΕΛΑΣ του 53^{ου} Συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας: 28, Αντάρτες της Διμοιρίας μου: 43, Πολιτικά στελέχη του ΕΑΜ Βοΐου: 65, Πολιτικά στελέχη του ΕΑΜ Γρεβενών: 57, Δάσκαλοι της περιοχής Γρεβενών και Βοΐου: 34.

Επίσης, Κυδωνιές απολογισμός του Εμφυλίου: Άνδρες που υπηρέτησαν στον Δ.Σ.: 42, Γυναίκες στον Δ.Σ.: 30, Κυδωνιώτες που βασανίστηκαν: 7, Κυδωνιώτες που βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν: 11, Κυδωνιώτες που εξορίστηκαν στη Μακρόνησο: 9, Σκοτώθηκαν στον Εθνικό Στρατό: 1, Άνδρες που σκοτώθηκαν στον Δ.Σ.: 20, Γυναίκες που σκοτώθηκαν στον Δ.Σ.: 6, Εκτελέστηκαν από το Δ.Σ.: 5, Εκτελέστηκαν από τους ΜΑΪδες: 3, Έφυγαν στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης: 85.

Το αντιστασιακό πνεύμα είναι ιστορικά διαπιστωμένο στη διαχρονική του πορεία και δράση με έδρα τα βουνά της Μεσογείου, κατά τον Φ. Μπροντέλ. Και για τα ελληνικά πράγματα είναι αξιομνημόνευτη η συνεχής και από κάθε άποψη σημαντική παρουσία του στο χώρο της Δυτ. Μακεδονίας και ιδιαίτερα στα ορεινά της τμήματα, στα οποία κατέφευγαν οι κάθε φορά ασυμβίβαστοι. Ας θυμηθούμε τη δράση αρματολών και κλεφτών για εκατοντάδες χρόνια. Ας δούμε την εξαιρετικά αποτελεσματική παρουσία μιας ομάδας αγωνιστών στον Μακεδονικό αγώνα και ας συσχετίσουμε τις παραπάνω περιπτώσεις με τη συμμετοχή ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού της περιοχής και στις τρεις φάσεις των συγκρούσεων στη δεκαετία – κλειδί του 1940-1950. Το αντιστασιακό φρόνημα δεν προέρχεται ούτε προκύπτει από λόγους εθνικής κληρονομιάς, αίματος κ.τ.λ., αλλά από συγκεκριμένες συνθήκες: τόπος άγριος που σε προστατεύει, άνθρωποι φτωχοί που δεν έχουν να χάσουν τίποτα. Έτσι δημιουργείται μια συγκεκριμένη στάση ζωής με το παράδειγμα του παππού και του πατέρα, του φίλου και του χωριανού που συμμετέχοντας σε συνεχείς αγώνες επιβίωσης διαμορφώνουν συγκεκριμένη στάση ζωής. Η μνήμη που προκύπτει από τα μεγάλα γεγονότα της πρόσφατης ιστορίας επισκιάζει τα πάντα.

Σύμφωνα με τις πρόσφατες πληροφορίες και επισημάνσεις³ για το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η μνήμη του πολέμου παρουσιάζει όλο και μεγαλύτε-

3. Χ. Φλάισερ, Οι πόλεμοι της μνήμης, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2008

ρη έξαρση, καθώς η ιστορία γράφεται και ξαναγράφεται μετά το 1945 –για τη χώρα μας το 1949– αλλά και μετά το 1989. Γι’ αυτό θεωρούμε σκόπιμο να επιμείνουμε σε ορισμένα καίρια σημεία: Με τη λήξη του Α’ Παγκοσμίου Πολέμου παρουσιάζονται στο ευρωπαϊκό –και στο παγκόσμιο– προσκήνιο δυο σημαντικές ιδεολογίες που σφράγισαν όλον τον 20^ο αιώνα: Ο φασισμός–ναζισμός και ο κομμουνισμός. Ο πρώτος ηττήθηκε το 1945 και ο δεύτερος ως υπαρκτός σοσιαλισμός κατέρρευσε το 1989, αφήνοντας ο καθένας τους παντού μεγαλύτερα ή μικρότερα υπολείμματα και παραλλαγές του. Για τους λαούς που είχαν τα περισσότερα θύματα ο πόλεμος αυτός εξακολουθεί να είναι η πιο αμφιλεγόμενη και επίμαχη περίοδος. Παράλληλα παρατηρούμε και μια καταχρηστική χρήση της ιστορίας του για επίκαιρους πολιτικούς σκοπούς, γεγονός που δείχνει πως οι συγκεκριμένες μνήμες όχι μόνο δε ξεθώριασαν αλλά απασχολούν όλο και πιο έντονα την επιστημονική έρευνα και επηρεάζουν καίρια τη δημόσια ιστορία των Μ.Μ.Ε., του κινηματογράφου, του διαδικτύου. Στη Δύση η συχνά δυσάρεστη εικόνα του πολέμου εξαγνίστηκε με κατασκευασμένους μύθους για πανεθνική και άμεση Αντίσταση. Είναι γεγονός πως υπάρχει τεράστιο χάσμα ανάμεσα στις επίσημες, τις συλλογικές και τις ατομικές μνήμες, με αποτέλεσμα και η μνήμη να γίνεται ιστορικός τόπος και θέμα ιστορικών μελετών. Ανακύπτουν τα ερωτήματα: Θα ιστοριοποιηθεί το παρελθόν; Θα εξοριστεί στα μουσεία χωρίς να το κατανοεί κανείς; Θα περάσει στα σχολικά προγράμματα με πολιτικές και κομματικές παρεμβάσεις της κάθε φορά εξουσίας; Εδώ οφείλουμε να καταλάβουμε ότι τα μαθήματα της σύγχρονης ιστορίας –μέσα από τα σχολεία, τα μουσεία, τις εκθέσεις, τις επισκέψεις μαθητών σε ιστορικούς τόπους, τα Μ.Μ.Ε., τον κινηματογράφο– είναι απαραίτητα για να ξεπεραστούν οι στενά εθνικές και παραταξιακές οπτικές. Χρειάζονται καινούριες ιδέες για να ενεργοποιηθεί το ενδιαφέρον των νέων κυρίως για την πρόσφατη ιστορία. Η ελληνική νεολαία –παρά την πρόσφατη κινητοποίηση ενός τμήματός της– κινδυνεύει να περιπέσει σε κατάσταση ιστορικού αναλφαριθμητισμού, τη στιγμή που οι επερχόμενες γενιές έχουν υποχρέωση να αναζητήσουν τη δική τους προσέγγιση στην πρόσφατη ιστορία, καθώς ευκολότερα για την ερμηνεία του παρελθόντος μπορούμε να συμφωνήσουμε σχετικά με τα διδάγματα για ένα κοινό μέλλον.

Ακανθώδη παραμένουν ακόμη ορισμένα βασικά ζητήματα της περιόδου, όπως είναι λ.χ. οι εγκληματίες πολέμου και οι πολεμικές αποζημιώσεις. Αν εξαιρέσουμε μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως είναι οι εκτελέσεις των ελληνικής καταγωγής Σούμπερτ και Πούλου, οι υπόλοιποι εγκληματίες πο-

λέμου τέθηκαν στο περιθώριο (περιπτώσεις Μέρτεν, Βάλντχάιμ κ.ά.). Ενώ οι πολεμικές αποζημιώσεις δεν προχώρησαν, γιατί οι Έλληνες διαπραγματευτές δήλωσαν νωρίς στη Βόννη, στη δεκαετία του 1950, ότι η χώρα μας δε διαθέτει σχετικά αρχεία. Εξάλλου, λίγο αργότερα, το 1975, πολτοποιήθηκαν μάζες σχετικών εγγράφων. Με αποτέλεσμα ο αυστριακός πρέσβης στην Αθήνα να δηλώνει πρόσφατα ότι η Βιέννη δε θα πλήρωνε «ούτε δεκάρα».

α) Με τη συμμετοχή πολλών ηγετών χωρών σε επιμνημόσυνες ή άλλου είδους τελετές με θέμα τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, β) με την εκλογή του καρδινάλιου Ράσσινγκερ, άλλοτε μέλους της χιτλερικής νεολαίας, ως Πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ, γ) με την προβολή από τον Αντρέ Βάιντα του έργου «Κατύν», το οποίο πραγματεύεται τη σφαγή χιλιάδων στρατιωτικών της Πολωνίας από τους σοβιετικούς και δ) με τον Πούτιν να επαναφέρει στη σημαία του στρατού το σοβιετικό αστέρι μαζί με τον τσαρικό δικέφαλο αετό: έγινε αποδεκτό πως όλα τα κοινωνικά σύνολα μπορούν να διατηρούν στη μνήμη τους και τις σκοτεινές πλευρές της ιστορίας τους κοντά στα συμβάντα που λαμπρύνουν την εθνική τους ταυτότητα.

Αυτά ως προς τις έγκυρες θέσεις, επισημάνσεις και πληροφορίες που παρέχει το προσφάτως εκδοθέν βιβλίο του Χ. Φλάισερ, καθηγητή σήμερα της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Με το βιβλίο του ο Αντρέας Τσιάτας δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει μέσα από τη ζωή και τη δράση του την πολυπλοκότητα των γεγονότων, των αντιλήψεων και των συναισθημάτων, που χαρακτήρισαν τον 20^ο ως αιώνα των άκρων.

Ν. Χ. Καλογερόπουλος, φιλόλογος

Ανδρέας Τσιάτας. Βέροια, Νοέμβρης 1944